

KUL HİMMET’İN ŞİİRLERİNDE ALEVÎ-BEKTAŞÎ İNANÇ SİSTEMİNİN TEMELLERİNE DAİR BAZI YANSIMALAR

Recep TEK*

Öz

Bektaşî tarikatı XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu’da teşekkül etmeye başlayan edebiyatın imkânlarından yararlanarak kendine özgü bir edebiyat geleneği yaratmıştır. Bu edebiyat geleneğinin XIV. yüzyılda Kaygusuz Abdal ile kurulduğu ifade edilmektedir. Hayatı hakkında kaynaklarda çok sınırlı bilgi bulunan Kul Himmet’in XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilmektedir. Alevî-Bektaşî edebiyat geleneğinin yedi ulu ozanından biri kabul edilen Kul Himmet, yaşadığı çağdan itibaren büyük bir şöret kazanmıştır. Kul Himmet, kendisinin de içinde bulunduğu Alevî Bektaşî topluluğunu kimi zaman “Gürûh-ı nâci” kimi zaman da “Hüseynî” olarak nitelendirir. O, edepli olmanın, uluya hizmet küçüğe izzet göstermenin, kötülüğe iyilikle mukabele etmenin, hiç kimsenin kötülüğünü istememenin, incitmemenin, alçakgönüllü olmanın, küsmemenin, sabırlı olmanın, sır tutmanın bu topluluğun hasletleri olduğunu şiirlerinde vurgular. Onlar, bu özellikleriyle daha dünyadayken sıratı geçmişlerdir. Kul Himmet’e göre bu toplulukta ayrılık-gayrılık yoktur; birlik ve dirlik vardır. Allah, Muhammet, Ali üçlemesinin sıklıkla tekrar edildiği şiirlerinde Hz. Ali sevgisi ön plandadır. Çeşitli isimlerle vasıflandırılan Hz. Ali, Kul Himmet’e göre daha kâinat yaratılmadan önce vardır ve onun adı ve sevgisi daha elest bezminde bu gürûhun kalbine nakşedilmiştir. Alevî-Bektaşî inancında vahdet-i vücud anlayışının merkezinde yer alan Hz. Ali, yeryüzünde farklı suretlerde tecelli etmiştir. Bu hususların yanı sıra on iki imama bağlılık, tevella ve teberrâ inancı, muhabbet anlayışı ve musahip kardeşliği, ayin-i cem ve buna ait birtakım ritüeller kısacası Alevî-Bektaşî inanç sisteminin birtakım esasları şiirlerde işlenmiştir. Çalışmada Kul Himmet’in şiirlerinde geçen ve Alevî-Bektaşî felsefesinin temellerini oluşturan bu muhteva hususiyetleri örnek metinlerden hareketle açıklanmaya ve bu bağlamda Alevî-Bektaşî inancının şairin şiir dünyasını nasıl etkilediği gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alevî-Bektaşî edebiyatı, Alevî-Bektaşî inancı, Kul Himmet

SOME REFLECTIONS ON THE FOUNDATIONS OF ALEVİ BEKTASHİ BELIEF SYSTEM IN KUL HIMMET’S POEMS

Abstract

The Bektashi sect created peculiar literary traditions by benefitting from the facilities of the literature that was emerging in Anatolia as of the XIII. century. This literary tradition is said to have been established by Kaygusuz Abdal. Kul Himmet, about whose life there is limited

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, Nevşehir/Türkiye, tekrecep@hotmail.com
DOI: 10.12973/hbvd.77.190

information in sources, is thought to have lived between the second half of the XVI. century and the first half of the XVII. century. Considered to be one of the seven supreme minstrels of Alevi-Bektashi tradition, Kul Himmet gained a huge reputation in the century he lived. Kul Himmet sometimes characterizes the Alevi Bektashi community, of which he is one of the members, as “Gürûh-ı nâci” and sometimes as “Hüseynî”. In his poems, he emphasizes the fact that being decent, respecting seniors and showing compassion to younger ones, responding to malignancy with kindness, not wanting the bad of anyone, not offending anyone, being modest, being patient and keeping secrets are features of a community. According to Kul Himmet, they passed through the *as-sirat al-mustaqeem* by means of these features. Kul Himmet believes that this community frowns upon disagreement and favors togetherness. In his poems, which pay tribute to the trio of Allah (God), Mohammed and Ali, the sympathy to Ali is in the foreground. According to Kul Himmet Hz. Ali was brought to life far before the universe was created and his name was engraved in the hearts of this community. Hz. Ali, who is at the heart of the unity of existence belief, appeared on the world in different guises. Along with these points, attachment to twelve imams, tevella and teberra belief, friendly talk, companionship, cem rituals and a number of other rituals connected with these and, briefly, a set of beliefs system of Bektashi were handled in poems. The present study aims to explain these aspects, which are present in Kul Himmet’s poems and form the basis of Alevi-Bektashi philosophy, by means of sample texts to show how Alevi-Bektashi belief system affects the poem world.

Keywords: Alevi-Bektashi literature, Alevi-Bektashi belief system, Kul Himmet

Giriş

XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu’da yeni coğrafyanın, yeni yaşam koşullarının, yeni bir kültürün ve İslam dininin etkisiyle yeni bir edebiyat vücuda gelmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli’nin fikir dünyası etrafında şekillenen Bektaşî tarikatı Anadolu’da teşekkül eden bu edebiyatın imkânlarından yararlanarak kendine özgü bir edebiyat geleneği yaratmıştır.

Umay Günay’a göre Hurufilik XV. yüzyılın ilk yarısında Bektaşî tekkelerine ve oradan da Yeniçeri Ocağı’na girince âşıklar, tasavvufî bir kılıf altında daha serbest bir biçimde aşktan ve meyden bahsetmeye başlamışlar ve nihayetinde bu durum Bektaşî edebiyatını Tekke edebiyatından ayırarak müstakil bir edebiyat hâline gelmesine vesile olmuştur (Günay, 1999: 10).

XIV. yüzyılda Kaygusuz Abdal ile kurulduğu ifade edilen (Gölpınarlı, 1968: 370; Gölpınarlı, 1992: 7). bu edebiyat geleneği, Alevî-Bektaşî topluluklarının kendi inançlarını, değerlerini, kültürlerini Halk edebiyatının unsurlarıyla birleştirerek ortaya çıkan yeni bir sentezdir.

Alevî-Bektaşî edebiyatında daha çok şiir tarzında ürünler verilmiştir. Şiirler, belli kurallar, kalıplar ve düşünceler etrafında oluşturulmuştur. Çeşitli adlarla anılan bu ürünlerde tarikata ait kavramlar ve terimler dışında oldukça sade bir dil kullanılır.

mış, ortaya konulan eserlerde Âşık edebiyatının biçimsel özelliklerinden yararlanılmıştır.

Alevî-Bektaşî şiirinin en dikkat çekici yanı onun muhtevasıdır. Alevî-Bektaşî şiirinde Hz. Ali ve ehl-i beyt sevgisi, on iki imama bağlılık, Kerbela olayı, Hacı Bektaş-ı Veli ve diğer tarikat büyükleri hakkında anlatılan menkıbeler, tarikatın âdab, usul, ayin ve erkânı, tevella ve teberrâ inancı, giyim-kuşam âdetleri, inanç temelleri, yaşanan eziyetler, çekilen sıkıntılar, softalara ve dinin katı kurallarına karşı eleştiriler kısacası Alevî-Bektaşî felsefesi geniş bir biçimde işlenir. Bu muhteva hususiyetleri onu orijinal bir edebiyat yapmıştır.

Hayatı hakkında kaynaklarda çok sınırlı bilgi bulunan Kul Himmet'in XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilmektedir. Asıl adının Hüseyin olduğu belirtilen şair (Yardımcı, 2013: 159), Tokat'ın Almus ilçesinin bugünkü adı Gürümlü olan Varzıl köyünde doğmuştur (Albayrak, 2002: 352). Kul Himmet'in soyunun Gürümlü köyünde bugün de "Kul Himmetliler" lakabıyla yaşadığı belirtilmektedir (Yardımcı, 2013: 161).

Alevî-Bektaşî edebiyat geleneğinin yedi ulu ozanından¹ biri kabul edilen Kul Himmet, Pir Sultan Abdal ve Hatayî'den sonra Alevî-Bektaşî çevreleri tarafından en çok tanınan ve sevilenidir. Ona karşı gösterilen bu muhabbet özellikle Alevî-Bektaşî geleneğine ait cönk ve mecmualarda şiirlerine sıkça rastlanmasından anlaşılmaktadır.

"Kul Himmetim okur yazar/Şu cihânı eler gezer/Haktan bize oldu nazar/Bu bir sırr-ı sırrullahtır"² (318/55)³ dörtlüğünde ifade ettiği üzere okuma yazma bilen şair, yine şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla iyi bir eğitim almış ve özellikle mensubu bulunduğu Alevî-Bektaşî kültürünü çok iyi özümsemiştir.

Hece ve aruz vezniyle nefesler, düvazlar, Kerbela şehitleri için ağıtlar, tarikat büyükleri için methiyeler, nasihatnameler, devriyeler, taşlamalar, destanlar söyleyen Kul Himmet, şiirlerinde daha çok hece veznini tercih etmiştir. Gerek heceli şiirlerinde gerek aruzlu şiirlerinde tasavvuf ve tarikata ait terim ve kavramlar bir kenara bırakılacak olursa sade, açık ve anlaşılır bir dil kullanıldığı görülmektedir.

Yaşadığı çağdan itibaren büyük bir şöhret kazanan Kul Himmet, şiirlerinde Pir Sultan Abdal ve Hatayî'nin etkisinde kalmıştır (Özcan, 2011: 27; Yardımcı, 2013: 180; Eyuboğlu, 1991: 174). Bu iki şair, Kul Himmet'in duyusu, düşünüşü ve söyleyişinde onun sanatının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.⁴ Kul Himmet de kendisinden sonra gelen Kul Hüseyin, Âşık Veli, Er Mustafa, Kul Himmet Üstadım üzerinde etkili olmuştur⁵ (Özcan, 2011: 27; Yardımcı, 2013: 181).

1. Alevî-Bektaşî İnanç Sisteminin Kul Himmet'in Şiirlerindeki Yansımaları

Kul Himmet, “Naci derler bir güruha uğradım/Güzel şahım yargılamış anları/Sohbet ettim hem iradet bağladım/Anlar bizi sevdi biz [de] anları” (156/32) “Söyletirse beni pîrim söyletir/Hakk'ın didarını seyran eyletir/Kul Himmet güruh-ı naci evladı/Özün berdar eder durur sabahtan” (216/74) “Ehl-i beyt katarı güruh-ı naci/Cümle güruhlardan üstün sayılır” (241/97) mısralarında da ifade ettiği gibi kendisinin de içinde bulunduğu Alevî-Bektaşî topluluğunu “kurtulmuş bölük” anlamına gelen “güruh-ı naci” tabiriyle niteler. Onlara göre on iki tarikat içerisinde en doğru ve gerçek yol Alevî-Bektaşî yoludur. Bu nedenle on iki tarikatın başı Bektaşîliklidir.

Yine, “Sevdiğim üstad nazarı bakıdan/Hoca Musa Rıza bizi okutan/Ne buldun ne ararsın yetmiş ikiden/Seç özünü yetmiş üçe varalım” dörtlüğüyle de o, “güruh-ı naci” tabirinin ne anlama geldiğini açıklamaya çalışır. Zira Hz. Muhammet'in bir hadisinde “Ümmetim yakında yetmiş üç bölüğe ayrılacak, bu bölüklerden hepsi Cehennem'dedir ancak biri kurtulmuştur.” dediği rivayet edilmektedir. İşte onlara göre kurtulmuş olan bölük yani “güruh-ı naci” kendileridir. Bu nedenle Alevî-Bektaşîler, kendilerini “güruh-ı naci” olarak adlandırırlar⁷ (Gölpınarlı, 1992: 22).

Kul Himmet, Alevî-Bektaşî topluluğunu kimi zaman da “Ezelden divane kıldı aşk beni/Hüseynî'yiz mevâliyiz ne dersin/Yine ta'n edersin tarik düşmanı/Hüseynî'yiz mevâliyiz ne dersin” (226/83), “Sen dahi Hüseynî ola gör ey yar cihanda/Vücutun pak ola tende hayra döne şer” (334/167), “Hüseynî'dir Zeynel Abidin Hüseynîdir Muhammed Bakır/Hüseynîler tarikin beyan etti ol imam-ı Cafer” (336/167) mısralarında da görüldüğü üzere Hüseynî olarak niteler ve bu yola baş koyanların bedenlerinin bütün kirlerden arınacağını ve etraflarındaki bütün şerlerin hayra döneceğini ifade eder.

Kul Himmet, “Seher vakti şah kervanı gidiyor/Anın katarından ayırma bizi/Kanber'i önünce katar yediyor/Anın katarından ayırma bizi” (192/55) dörtlüğüyle bir kervana, katara benzettiği Alevî-Bektaşî topluluğunu o, “Cümle bir mürşide demişler beli/Teşbihleri Allah, Muhammed, Ali/Meşrebî Hüseynî ismi Alevî/Muhammed Ali'ye çıkar yolları” (157/33) mısralarıyla tanımlar.

Alevî-Bektaşî inancına göre bu yolda benlik-senlik yoktur; birlik ve dirlik vardır ve bu yoldan başka Allah'a, Muhammet-Ali'ye ulaşan başka bir yol yoktur. Onlar hep birlikte bir mürşidi kendilerine rehber edinerek birinin niyazını bine sayarak birliğe, dirliğe ulaşmışlardır. “İkilikte idik birliğe yettik/Çok şükür Allah'a didara yettik” (185/50), “Bir nefesle bir mürşide uymuşlar/Birinin niyazını bine saymışlar/Kaynamışlar bir gövdeye koymuşlar/Muhammed Ali'ye çıkar kanları (156/32),

“Kul Himmet'im ey der Hak muhabbete/Dahi yol gider mi birlikten öte” (178/46) mısralarıyla bu düşünceyi ifade eden Kul Himmet, “Ta kalu beladan sevdik seviştik” (267/119) diyerek de bu birliğin Allah'ın Âdemoğullarına “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye hitap ettiği onların da “evet” dedikleri “misak”, “belâ ahdi”, “rûz-ı elest”, “bezm-i ezel” ve “bezm-i elest” diye de ifade edilen (Yavuz, 1992: 106) “kalu bela”-dan beri var olduğunu belirtir.

Alevî-Bektaşî inancında, Kul Himmet'in “Tarikat inan gerek/Bir tasdik iman gerek/Talip bu dört kapının/Varında tamam gerek” (281/130) dörtlüğünde de ifade ettiği üzere Hacı Bektaş-ı Veli tarafından geliştirilen ve Hak yolunda yürüyen bir talibin geçmek ve olgunlaşmak zorunda olduğu manevi aşamaları gösteren “dört kapı kırk makam” öğretisi çok önemlidir.⁸ Her Alevî-Bektaşî için bir eğitim ve öğretim süreci olan bu dört kapı, Kul Himmet'in, “Yol şeriat, tarikat/Bir deryadır hakikat/Dost dostu ulaşımda/Şahit eder marifet” (283/130) dörtlüğünde de görüldüğü üzere şeriat, tarikat, marifet ve hakikattir. Alevî-Bektaşî inancında şeriat, temel bilgi basamağı (Merdanoğlu, 2014: 31), tarikat, kötülüklerden arınma aşaması (Ulusoy, 1986: 216), Kul Himmet'in dostun dostu ulaşması ve buna şahitlik eden makam olarak ifade ettiği marifet, kişinin duygu ve ilimde en yüce düzeye ulaştığı, Tanrısal surlara eriştiği evre (Ulusoy, 1986: 216), Kul Himmet'in bir “derya” olarak nitelediği hakikat ise Hakk'ı görme, zaman ve mekânda Tanrısal âlemin gücü içinde erime evresi (Ulusoy, 1986: 216) olarak ifade edilmektedir. Şeriat, “insanlar evreni”, tarikat, “melekler evreni”, marifet, “Tanrısal güç”, hakikat, “Tanrısal evren” olarak yorumlanmış ve şeriat, yele, tarikat ateşe, marifet, suya ve hakikat de toprağa benzetilmiştir (Ulusoy, 1986: 215). Bu dört kapının her birinin de on makamı vardır. Bir talip bu kapılardan ve bu kapılara bağlı kırk makamdan geçerek benliğinden sıyrılır ve kendisini olgunlaştırır.⁹

Alevî-Bektaşî inanç sistemine göre yola girmek isteyen, bu katarı, kervana katılmak isteyen bir talibin Kul Himmet'in “Mıyan beste olan üstatsız olmaz/Rehber olmayınca bu yol bulunmaz” (257/110), “Deli gönül dost evini dolandır/Girmek ister irehbersiz varılmaz” (276/126) mısralarında da belirttiği üzere bir yol göstericiye, bir rehber ihtiyacı vardır. Rehber aracılığıyla talip bir pîre bağlanır ve yola girer. Pîre bağlanıp mürit olmak ise tarikat kapısının ikinci makamıdır (Yılmaz vd., 2010: 77). “Efendim cemalin görmeğe geldim/Muhammet Ali'nin nuru sendedir” (243/99) mısralarında Kul Himmet'in açıkça ifade ettiği üzere Alevî-Bektaşî inancında pîr, Muhammet-Ali soyundan gelen, onun soyunun nurunu taşıyan, ilim, irfan, edep, erkân sahibi, talibi Hak yoluna ulaştıracak vasıflara sahip kâmil ve saygın bir kişiliktir.

Yola giren bir talibin manevi anlamda ilerleyebilmesi için tarikat erbabı arasında yaygın olarak söylenen “Hizmitsiz yol alınmaz” (Gölpınarlı, 1977: 161) sö-

zünde de vurgulandığı gibi hizmet etmesi gerekir. Zira Alevî-Bektaşî inancında hizmet, yolun esaslarından ve Alevî-Bektaşîler, “Yolumuz hizmet yoludur”, “Babam Himmet... Evladım Hizmet...” gibi ifadelerle sık sık bunu hatırlatırlar (Noyan, 2006: 494). Tarikat kapısının beşinci makamı olan (Yılmaz vd., 2010:77) hizmet, müridin olgunlaşması, nefisini arındırması ve Kul Himmet’in, “Kişi hizmet ile erişir Hakk’a” (193/56) mısralarında da ifade ettiği üzere Hakk’a ulaşması için bir mürşidin denetiminde belirli görevleri yerine getirmesidir.

Kul Himmet’in, “Uluya hizmet et, küçüğe izzet” (130/17) mısrasında ifade ettiği üzere yola giren bir talibin yalnızca büyüklerine hizmetle yetinmeyip aynı zamanda küçüklerine de izzet göstermesi gerektiğini belirtir. Kul Himmet’in bu mısrasında ifade ettiği “Kula hizmet etmek” sözüyle aynı zamanda Alevî-Bektaşîlerde her türlü hizmetin gerçekte erenlere yapılmış olacağı inancı da (Gölpınarlı, 1977: 161) vurgulanmış olur.

Yine Kul Himmet’in, “Mürşidin emrini tutayım dersin/Hizmet kapılarını bil de andan gel” (195/57) mısralarında anlatmaya çalıştığı gibi talibin Alevî-Bektaşî inancındaki on iki hizmet erini bilmesi ve tanınması gerekmektedir. Cem ibadetinin gerçekleştirilmesi esnasında çeşitli hizmetlerin yerine getirilmesini sağlayan bu hizmet erlerinin sayısı on ikidir. Bunlar, “Bekçiler gelsin beklesin”//”Gözcüler görsün otursun”//”Sofracılar sofraya sersin/Nikaplar eksiksin görsün/Fetreciler lokma versin/Gidelim erkân üstüne”//”Çıracılar çıra yaksın” (287/18) gibi mısralarında Kul Himmet’in de belirttiği üzere dede, rehber, gözcü, çerağcı, zakir/sazandar, ferraş/süpürgeci, saka/sâki, sofracı/kurbancı, pervâne/samahcı, bekçi/kapıcı, peyik ve iznikçidir (Ulusoy, 1986: 264; Fıglal, 2006: 273-275). Yukarıda ifade edildiği ve Kul Himmet’in de mısralarında görüldüğü üzere bu görevlilerin her birinin ayrı vazifesi vardır ve bu vazifeler “hizmet” olarak ifade edilmektedir.

Kul Himmet’in “Sürüp gerçeklerin izin izlemek/Maşukun mihrini canda gizlemek/Üstad nazarında edep gözlemek/Beli şu gerçeğin Cennet zatıdır” (257/110), “Daim aşk atına bin de atlı gez/Edep öğren erkân öğren otlu gez” (125/12) mısralarında belirttiği üzere her Alevî-Bektaşî edep ve erkân sahibi olmalıdır.

Marifet kapısının birinci makamı olan edep (Yılmaz vd., 2010:78), terbiye, güzel ahlak ve görgü kurallarına uygun davranma (Korkmaz, 2005: 216) anlamına gelir ve Kul Himmet’in, “Hasan Hüseyin’i severim özümden/Ben de beli dedim kalû beliden/Hak Muhammed’den Mürvet Ali’den/Edebim Muhammed Ali’den geldi” (159/35) dörtlüğünde de ifade ettiği üzere Alevî-Bektaşîlerde edep, Muhammet-Ali’den gelir.

Alevî-Bektaşî inancının temel ahlak felsefesi olan edep, bireyin eline, diline, beline sahip olarak kötü davranış ve tutumlardan uzak durması olarak ifade edilir (Özkırımlı, 1993: 211).

Kul Himmet'in, "Erenler ilmüne talip olursan/Gördüğün ört görmediğin söyleme/Zâhiri batını cümle bilirsen/Gördüğün ört görmediğin söyleme" (130/17)// "Gel gönül kimsenin ayıbına bakma/Hazer kıl sevdiğim değme gönüle" (125/12)// "Cümlenin ayıbın saklaya/Gönülden bir derya gerek talibin/Söyledikçe dilinden gevher yağa/Özü la'l-i kimya gerek talibin (221/18) mısralarında da söylediği gibi Alevî-Bektaşî, kimsenin ayıbını, kusurunu aramayan, ayıbı yaymayı örtten, gördüğünü örtten, görmediğini söylemeyen konuştuğunda dilinden gevherler saçan kendisi değerli bir taş gibi kıymetli olan bir kimsedir.

Alevî-Bektaşî inancının temel ahlak prensiplerinden biri de Kul Himmet'in, "Yine anınçün nasihat ederler pîrlere/Gıybet edenleri dinleme derler" (130/17) mısralarında da belirttiği gibi gıybet etmemek ve gıybet edilen ortamlarda bulunmaktır. Hiçbir talip, hiçbir cânın ardından onun hoşuna gitmeyecek, onu kötüleyecek, karalayacak bir tarzda konuşmamalı, dedikodu yapmamalıdır. Dedeler, cem töreninin sonunda törende bulunanlara "Oturanı duran, kovsuz, gıybitsiz evine varıp yastığına baş koyan, sağ yata selamet kalka... Ali yoldaşı, Hızır kılavuzu ola. Gerçek erenler demine hu..." (Ulusoy, 1986: 290; Saygı, 2007: 230; Zelyut, 2011: 307) duasını yaptırarak bu ahlak prensibinin önemini vurgular. Yola giren bir birey bu kurala uymadığı takdirde Alevî-Bektaşî hukukunun en önemli cezalarından biriyle cezalandırılarak "düşkün" ilan edilir (Merdanoğlu, 2014: 50).

Kul Himmet'in, "Söyleme yalanı yalan var olmaz/Veliden yalan söz lisana gelmez" (130/17) mısralarında ifade ettiği üzere Alevî-Bektaşî yalandan uzak durmalıdır. Yol içerisindeki birey, herhangi bir konu ya da herhangi bir kişi hakkında doğru olmayan gerçek dışı şeyler söylemekten de kaçınmalıdır.¹⁰

Tahammül etmek, dayanmak anlamına gelen (Gölpınarlı, 1977: 282) sabır, marifet kapısının dördüncü makamıdır (Yılmaz vd., 2010: 78). Sabır, kişiyi kötü, zararlı ve çirkin bütün iş, eylem ve düşüncelerden uzaklaştıran bir olgunluk aşamasıdır. Menzile ulaşmak üzere yola çıkan insanoğlu, yolculuğu esnasında karşısına çıkan engeller, sıkıntılar karşısında metanetli olacak, yılmayacak, acele etmeyecektir. Kul Himmet, "Bize imdad oldu Hak'tan/Sabreyle gönül sabreyle//Sabrın sonudur selamet/Az sabırda çok keramet/Kul Himmetim çekem minnet/Sabreyle gönül sabreyle" (286/131) dörtlükleriyle sabrın önemine dikkat çekerek az sabırda bile çok keramet olduğunu ve sabrın sonunun rahatlık, huzur ve mükâfat olduğunu belirtir.¹¹

Kul Himmet'in, "Türab olmayınca Hakk'a yetilmez/Türab gibi ayaklarda basılı dur" (260/112), "Türab ol ki çiğnesinler üstünü/Anda fark et düşmanımı dostunu/Nesimî gibi yüzdüregör postunu/Türablıktan a'lâ yol mu bulunur (262/115) mısralarında belirtildiği gibi "türab olmak", Alevî-Bektaşîliğin en önemli inanç unsurlarından biridir. Hakikat kapısının birinci makamı olan (Yılmaz vd., 2010: 78) "türab olmak", herkesin ayağının toprağı olma manasında alçakgönüllü olmak, kibir-

lenmemek, kimseyi küçümsememek, hor görmemek, gösterişten uzak durmaktır ve bu tabiat, Kul Himmet'in, "Türablık şah-ı merdan huyudur" mısraında da ifade ettiği üzere Hz. Ali'nin mizacıdır ve onun vasıflarından biridir. Zira Hz. Muhammet'in Hz. Ali'ye "Ebu turab" yani toprağın babası sanını verdiği rivayet edilmektedir¹² (Fırlalı, 2006: 194). Kul Himmet'in, "Tekebbürlükleri gider gönlünden/Ağır yüklerini indir çiğninden/Ar namus gömleğin çıkar eğninden/Dervişler hırkasını giy de andan gel" (195/57), "Türab ide özün türab ol türab/Kalbindeki kini kibri bırak/Muhammed Ali'nin cemalin görek/Türablıktan a'la yol mu bulunur (262/115) dörtlüğünde vurgulandığı, kişinin kendini bilmesi, kinden, kibirden uzaklaşması, Muhammet-Ali'nin cemalini görebilmesi ve yine yukarıdaki mısralarda ifade ettiği üzere Hakk'a vasil olabilmesi için bedenini türab etmesi yani alçak gönüllü olması gerekmektedir.

Alevî-Bektaşî, elinden, dilinden ve belinden kimsenin zarar görmediği kimse- dir. Zira Alevî-Bektaşî inancı, "İncinsen de incitme", "Döktüğünü doldur, ağlattığını güldür, düşürdüğünü kaldır, yıktığını yap."¹³ (Yalçın, 2007: 111) anlayışıyla hoşgörü- rüyü ön planda tutan bir felsefeyle hareket eder. Kul Himmet'in, "El sana ilişsin sen ona ilişme" (131/18) mısralarında ifade ettiği gibi Alevî-Bektaşî, kendisine yapılan kötülüğe kötülükle değil; iyilikle muamele eden engin gönüllü bir insandır. Kul Himmet, bu mısralarda yolun dışında olanlar senin bu davranışın karşısında seni garipsebilir hatta bu yaptığından ötürü sana deli diyebilirler ama sen yine de bu şekilde davranmaktan vazgeçme diyerek nasihat eder.

Yine "Sen de varıp elin kuyusun kazma/Kuyuya düşersin yolundan azma" mısralarında belirtildiği üzere Alevî-Bektaşî, kimsenin kötülüğünü istemez, kimse- nin kötülüğü için çalışmaz. Kul Himmet, bu inanç düsturuna uymayanları, "yolun- dan azmış", "kuyuya düşmüş" kimseler olarak nitelendirir.

"Gönül yıkma halk içinde tatlı gez/Sakin ey sevdiğim değme gönüle" (125/12), "Ârif ol cihânda gönül yıkma/Hazer kıl sevdiğim değme gönüle" (125/12) mısralarında Kul Himmet'in ifade ettiği gibi Alevî-Bektaşî hiç kimseyi incitmemeli, kimsenin hatırını, gönlünü yıkmamalı, kimseyi üzmemelidir. Zira Kul Himmet'in, "Şam-ı şerif Mekke'den/Ka'betullah ile Fırkan sendedir" (242/98) mısralarında vurgulamaya çalıştığı, Alevî-Bektaşî inancında gönül Ka'bedir (Fırlalı, 2006: 485) ve dolayısıyla gönül yıkmak Ka'be'yi yıkmakla eş değerdir hatta ondan çok daha kö- tüdür. Çünkü Ka'be'nin ziyaretçisi insanlarken gönlün ziyaretçisi Allah'tır ve âlem- lere sığmayan Allah, insanın gönlüne sığmıştır. O sebeple, "Hatırlar yıgarsın gönül sarmazsın/Yıktığın hatrı yap da andan gel" (195/57) mısraında söylendiği gibi yola girmek isteyen, yıktığı hatrı onarmadan, incittiği kimsenin gönlünü almadan pîrin, Allah'ın huzuruna gelmemelidir.¹⁴

"Olur olmaz yerde çok sır verilmez/Cümle bir sıfattır kâmil bilinmez/ Her akan suların abdest alınmaz/Yuvarlanıp akan selde nemiz var" (236/92)

dörtlüğünde de belirtildiği gibi Alevî-Bektaşî inancındaki önemli unsurlardan biri de sırdır. Hakikat kapısının sekizinci makamı olan sır (Yılmaz vd., 2010:81), Hak'ın gayb durumuna getirdiği ancak halkın bilmediği şey, “Tanrı evi” olarak tanımlanan insan gönlünde tecelli eden ve ancak nefsin isteklerinden sıyrılıp, içe kapanışla, derin düşünceye dalmakla öğrenilen tanrısal gerçek (Korkmaz, 2005: 599) olarak ifade edilmektedir.¹⁵

Tasavvufî düşünce ve tarikat yolu sırlarla, gizemlerle doludur ve bu sırlar her önüne gelene söylenmez. Mutasavvıflar, ancak derece ve mertebe alan kişilere hakikatleri açıklarlar. Bektaşîler arasında bu durum “Boncuk tarlasında inci satılmaz.” şeklinde ifade edilir (Noyan, 2006: 326). Kul Himmet, “Sırrını verme kallaşa/Kalbi çürük meyli boşa/Kıvılcım düşse bir taşa/Yanmadan tüte mi dersin” (308/150), “Sırrının verme hoyrata/Senden alır gider yâda/Damızlık koysan çiğ süte/Pişmeden tüte mi dersin” (308/150) dörtlüklerinde sırların kalleşlere, kalbi çürük ve meyli boş olanlara söylenmemesi gerektiğini belirtir. Ayrıca böyle insanları bir taşa ve çiğ süte; sırrı da kıvılcıma ve damızlığa benzeterek nasıl taştan duman çıkması için yanması, çiğ sütün de yoğurt olabilmesi için pişmesi gerekirse bu olgunlaşmamış, nefsini köreltmemiş ham insanlara sırların açılabilmesi, onların da sırlara vakıf olabilmesi için eğitilmeleri, derinleşmeleri ve ruh olgunluğuna erişmeleri gerektiğini belirtir. Aksi takdirde ne kıvılcım onu yakar ne de maya onun yoğurt olmasını sağlar. Bu ifadeler bize Yunus'un “Çiğdim, hamdım, piştim.” sözünü hatırlatır. Zira sırlar ancak nefsin öldürmüş, bedenini Hak'ın yolunda yok etmiş kâmil kimseler tarafından bilinir ve anlaşılır.

Alevî-Bektaşî inancında “küslük” hoş karşılanmayan durumlardan biridir. Zira küslük, bireyler ve toplum arasında kin, nefret ve öfkeyi bunlar da şiddeti tetikleyeceği için tasvip edilmez. Kul Himmet'in, “Barış hasmın ile küsülü gezme/Yüzü kara götürürler divana” (131/18) mısralarında ifade ettiği üzere kişi Hak'ın huzuruna yüzü kara gitmek istemiyorsa hasmıyla barışmalıdır. Çünkü bu yol, barış ve hoşgörü yoludur. Nitekim cem ibadeti esnasında topluluk içerisinde bulunan küsler barıştırılmaktadır (Merdanoğlu, 2014: 40).

Kul Himmet'in, “Durakları ırfan bağ ile bostan/Silinmiş kalpleri gümandan pastan” (156/32) mısralarında ifade ettiği üzere yukarıda sıralanan bu güzel hasletlerle gönüllerini kirden, pastan arındırmış olan temiz kalpli bu inanç mensupları yine Kul Himmet'in, “Sıratı mizanı burada geçmişler/Benlik varlık kalesini yıkmışlar/Al giymişler yanlarından çıkmışlar/Gecesi Kadir'dir bayram günleri” (156/32) dörtlüğünde belirttiği gibi hesaplarını hayattayken vererek daha bu dünyada sırat köprüsünü geçmişlerdir. Tanrısal gerçeği, gönül yolunu bulan, Cennet'in şifrelerini çözen bu insanların her gecesi Kadir Gecesi her günü bayram günü hükmündedir.

Alevî-Bektaşî inancında Hz. Ali sevgisi ön plandadır. Alevî-Bektaşî inancının ilk imamı olarak kabul edilen Hz. Ali, halifelerin de dördüncüsüdür. Beş yaşından itibaren Hz. Peygamber'in yanında onun himayesi ve terbiyesi altında yetişmiş ve onun ahlakıyla ahlaklanmıştır (Fığlalı, 2006: 198). Başta Bedr, Uhud, Hendek ve Hayber olmak üzere hemen hemen bütün savaşlara katılan Hz. Ali, cesaret ve kahramanlığıyla ön plana çıkmıştır (Fığlalı, 2006: 197).

Kul Himmet'in şiirlerinde pîr (178/47), şah (318/55), mürşit (257/110), imam (124/11), şah-ı merdan (279/128), cevher madeninin gülü (170/40), ser-ri çınar (320/157), bedendeki damar (320/157), beldeki kemer (320/157), sırr-ı penah (320/157), şems ve kamer (320/157) olarak vasıflandırılan Hz. Ali'nin "Sid'e aslan göründü felekte Ahmed'e/Anınçün dediler ona Esedullah Haydar" (334/167) beytinde de belirtildiği gibi bir ismi de Haydar'dır.

"Kul Himmet'im eydür dediğim neden/Sevdaşı serimden ayrılmaz her dem/Ruh aşınasıydık Elest gününden/İsm-i Ali kalp evine yazıldı" (143/25) dördlüğüyle onun adının ve sevgisinin elest bezminde kalplere yazıldığını belirten Kul Himmet, "Zahirde, batında kerem-kânısın/Zülfikâr elinde hük-m-i ganisin/Tanrı'nın arslanı sırr-ı velisin/Yâ Ali, mürvettir Mürvet, yâ Ali" (175/44) dördlüğüyle onun "zengin, halîm, kerim, hamîd, her şeyi yaratan ve yaşatan, hiçbirşeye ve hiçbir varlığa muhtaç olmayan" (Karagöz vd., 2010: 196) anlamına gelen Allah'ın "Gâni" sıfatını üzerinde taşıdığını belirterek onu Tanrı'nın arslanı, "velilerin sırrı" olarak da niteler.

Kul Himmet'in deyişiyile o, cümle eşyaya zat, ölmüşe hayat, her işe mucizat, cümle nebiye can, cümle evliyaya ser-divan olandır (253/107). O, yârin yârine baktığı nazar, cümle cihânın hayatı, genç ve ihtiyarın eğlencesi, ulu divanın sahibidir. Yine o, pervaneyi ateşe yakan, Mansur'u berdara çeken, gülde burcu burcu kokan, bülbülün dilinde ötedir (253/107).

Kul Himmet'in "Yer gök yapılmazdan evvel nur idi/Hak Muhammed Ali onda var idi" mısralarında belirttiği gibi Alevî-Bektaşî inancında onun daha kâinat yaratılmadan evvel bir nur olarak var olduğuna inanılmaktadır. Kul Himmet'e göre bu dünyada aşka düşüp âşık olmak, güzel sevmek isteyenler için Hz. Ali'den başka bir güzel, ondan başka bir sevgili yoktur. Kul Himmet bu düşüncesini, "Ey âşık olup aşka düşüp hûb sevenler/Gel Ali'yi sev ki bulunmaya Ali gibi dilber" (334/167) beytiyle ifade eder.

Tasavvufî düşünce sisteminde "vahdet-i vücud" felsefesinin önemli bir yeri vardır. Bu felsefeye göre, Tanrı bir cevherdir, bir ruhtur. Tabiat ise o cevherin görüntülerinden başka bir şey değildir (Atalay, 1991: 83). Yüce yaratıcı kendi güzelliğini görmek ve göstermek istemiş ve insanı yaratmıştır. Bu anlayışa göre evren ve tüm insanlar, Tanrı'nın güzelliğinin yansımından başka bir şey değildir (Karahan, 1998: 52-53).

Tasavvutfaki vahdet-i vücud inancında mutlak varlık olan Allah'ın yerini Alevî-Bektaşî inancında Hz. Ali'nin aldığı görülmektedir. Kul Himmet'in, "Nice yüz bin yıllar kandilde durdun/Atanın belinden madere geldin/Anın için halkı gümana saldın/Baş gösterdin bin bir donda yâ Ali" (173/42), "Budur kâinatın yekta gevheri/Her nereye baksan Ali kendi var" (235/91), "Her nereye bakşam Ali görünür/Dört köşede serhat yekser Ali'dir" (253/107/) mısralarında bu düşünce açıkça görülmektedir. Hz. Ali, yeryüzünde farklı suretlerde tecelli etmekte, her nereye bakılsa o görülmektedir.

Uhud Savaşı'ndaki kahramanlığı dolayısıyla Cebrail tarafından Hz. Ali hakkında söylendiği rivayet edilen "Ali'den başka er yok, Zülfikardan başka kılıç yok." anlamına gelen (Gölpınarlı, 1977: 214) ve Alevî-Bektaşîlerin dilinde sıkça tekrarlanan "Lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikâr" sözü Kul Himmet'in mısralarında "Lâ fetâ illâ demenin manası budur/Yeryüzüne gelmedi hergiz Ali gibi er//Lâ seyfe illâ Zülfikâr demenin manası budur/Yeryüzüne kılıç gelmedi illâ ki Zülfikâr (334/167) şeklinde dile gelir.

Dinî-tasavvufi edebiyatta "Hakikat-ı Muhammedî" ya da "Nûr-ı Muhammedî" olarak ifade edilen düşünceye göre kâinatta Allah'tan başka hiçbir şey yokken ilk önce "Nûr-ı Muhammedî" yaratılmış ve bütün âlemde bu nur sebebiyle yaratılmıştır (Demirci, 2008: 21). "Nûr-ı Muhammedî" ya da "Hakikat-i Muhammedî" olarak ifade edilen bu kavram, Allah'ın ilk olarak Hz. Muhammed'i kendi nurundan yaratması anlamına gelmektedir.¹⁶

Alevî-Bektaşî inancı ise Hz. Muhammet ile birlikte Hz. Ali'de de ilahî bir nur görmekte ve Hz. Muhammet ile birlikte Hz. Ali'nin de Allah'ın nurunun tecellisini taşıdığına inanmaktadır (Fığlalı, 2006: 185). Bu sebeple Kul Himmet'in, "Bir adın Ahmed'dir bir adın Ali/Sensin mü'minlerin hak gerçek yolu" (178/47), Hem der ki Ali benim ben Ali'yim bilmiş olasız/Bu doğru söze şek getiren münkir kâfir" (334/164) mısralarında da belirttiği gibi Hz. Muhammet ve Hz. Ali ayrı bedenlere sahip olmakla beraber aslında aynı şahsın iki adımışçasına birdirler ve aynı nurdan yaratılmışlardır. Kul Himmet, yukarıda da belirttiği üzere bunu bizzat Hz. Peygamber'in söylediğini ve hatta bundan şüphe edenlerin "kâfir" olacaklarını ifade ettiğini vurgular. Alevî-Bektaşî inancında Allah-Muhammet-Ali üçlemesi olarak da ifade edilen bu düşünce Kul Himmet'in, "Her sabah her sabah ötüşür kuşlar/Allah bir Muhammed Ali diyerek/Bülbüller gül için figana başlar/Allah bir Muhammed Ali diyerek" (193/56), "Hû ile hû demenin manası birdir/Ezelden kurulmuş bir kadim yoldur/Hak Muhammed Ali cümlesi birdir/Hak'dan nida geldi yeksan hû deyü" (274/125) dörtlüklerinde de görüldüğü üzere sıklıkla işlenir.

Alevî-Bektaşî inancının en önemli unsurlarından biri de on iki imama olan bağlılıktır. Alevî-Bektaşîlerce "Düvazdeh imam", "Düvazmam" ya da "Düvaz" olarak

ifade edilen şiirlerde on iki imamın adı ve faziletleri dile getirilir¹⁷ (Gölpınarlı, 1977: 106). “Kul Himmet tamam oldu sözümüz/Muhammed Mehdi’ye var niyazımız/ On’ki imamlara bağlı özümüz/Kalma günahıma mürvet yâ Ali” (175/43) dörtlüğüyle bu bağlılığı ifade eder. Hz. Ali’nin on iki imamların atası olduğunu ifade eden Kul Himmet (184/49), pek çok dörtlüğünde onlardan şefaât diler ve düvazların birinde de onların isimlerini şöyle sıralar: Sana derim be hey sofi/Evvel imamınız kimdir/Selâvat indi şanına/Hak Muhammed Ali diyendir//Evvelkisi İmam Hasan/İkincisi İmam Hüseyin/Üçüncüsü İmam Zeynel/Dördüncüsü İmam Abidin’dır//Beşincisi İmam Bakır/Altıncısı İmam Cafer/Yedincisi Musa Kâzım/Sekizincisi Rıza’dır//Dokuzuncu İmam Takî/Onuncusu Ali Nakî/On birinci Hasan’ül Askeri/On ikinci Mehdi sahib-zamandır (323/159).

Dünya ve ahiret kardeşliği, yol kardeşliği anlamına gelen musahiplik (Merdanoglu, 2014: 49; Ulusoy, 1986: 227-228), Alevî-Bektaşî inancında iki ailenin birbirlerini kardeş saymalarını ifade etmektedir (Eröz, 1977: 111). Kul Himmet’in, “Mürebbi farz musahip sünnettir” (257/110) mısraında da belirttiği üzere musahiplik Alevî-Bektaşî inancında çok önemlidir ve her Alevî çiftinin bir musahip tutması zorunludur. Musahipler, musahibi olacakları aileyi kendileri seçerler ve dedeye bu isteklerini belirttikten sonra yapılan “Musahiplik Cemi”yle musahip olurlar (Merdanoglu, 2014: 49). Musahipsiz Alevîlik erkânına kimse alınmaz ve musahip olanların eşleri haricinde canları, malları, ırzları birdir ve her konuda birbirlerini korumaları gerekir¹⁸ (Gölpınarlı, 1977: 239).

Alevî-Bektaşî inancında musahip kardeşliği Kul Himmet’in “Ali’dir lahmike lahmi/Alî’dir cismimim cismi/Alî’dir cümlemin aşkı/Alî’dir gevher değil midir?” (321/158), “Mürebbinin musahibin gediği/Özü özüm deyip nişan koduğu/Muhammed lahmike lahmi dediği/Sevdikçe sevesim gelir Ali’yi” (190/54) dörtlüklerinde de ifade edildiği üzere Hz. Muhammet ve Hz. Ali’nin musahip olmaları inancına dayanmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber Medine’ye hicretinden beş ay sonra Muhacirler ile Ensar arasındaki yakınlığı, dayanışmayı ve muhabbeti sağlamlaştırmak için yaptığı kardeşlik tesisi sırasında kendisine kardeş olarak Hz. Ali’yi seçtiği ifade edilmektedir (Fiğlalı, 2006: 196). Bu kardeşlik tesisi sırasında Hz. Peygamber’in Ali’nin kendisine Musa’ya Harun ne mertebede ise o mertebede olduğunu bildirdiği ve birçok münasebetle “Ali bendendir, ben Ali’denim; o benden sonra her inananın velisidir; benden sonra o sizin velinizdir.” buyurduğu (Gölpınarlı, 1977: 33) rivayet edilmektedir.¹⁹

Alevî-Bektaşî geleneğinde yolca ileri olduğu düşünülen kişilerin denetiminde ve önderliğinde gerçekleştirilen muhabbetler, sözlü kültürün icra edildiği, yaşatıldığı ve nakledildiği ortamlardır (Işık, 2011: 147-151). Alevîliğin “marifet kapısı” olarak ifade edilen (Işık, 2011: 150) muhabbetler, bilginin oluşması, aktarılması ve yorum-

lanmasında, katılımcılarda birlik duygusunun gelişmesinde önemli işlevler üstlenmiştir (Işık, 2011: 147-154). Alevî-Bektaşî geleneğinde muhabbet ortamları o kadar önemlidir ki muhabbet ortamlarında bulunmak istemeyen, bu ortamlardan kaçan insanlara, “Muhabbetten kaçan eğri sığata/Lânetullah dedi ilendi Ali” (178/46) mısralarında ifade edildiği üzere Hz. Ali'nin “Allah'ın laneti üzerine olsun.” şeklinde beddua ettiği Kul Himmet tarafından belirtilmektedir. Yine Kul Himmet'in, “Hak nazar ettiği yerdir muhabbet” (268/119), “Cibril'in gördüğü nurdur muhabbet” (268/119), “Bir acaip bağ-ı gülzardır muhabbet” (268/119), “Dalgası tükenmez göldür muhabbet”, “Hakikate vasil eder muhabbet” (268/119) mısralarında da ifade ettiği üzere o, muhabbet ortamlarını, Hak'ın nazar ettiği, Cebrail'in gördüğü, nurun yayıldığı yerler, bir gül bahçesi, dalgası tükenmeyen bir göl ve kişiyi hakikate ulaştıracak bir yer olarak niteler.

“Yezit sana eylediğim teberra/Ezeldendir ezeldendir ezelden/İmama tecella Yezid'e teberra/Ezeldendir ezeldendir ezelden”//“Hasan Askeriyle Mehdi Muhammed/Sevene ırahmet sevmezse lanet/Münkire Cehennem mümine Cennet/Ezeldendir ezeldendir ezelden” (217/75) dörtlüklerinde ifade edildiği gibi Alevî-Bektaşî inancının önemli unsurlarından biri de Hz. Peygamber'i ve ehl-i beytini sevmek, onları sevenleri sevmek, sevenleri sevenleri sevmek anlamına gelen “tevelle” ile onları sevmeyenleri, onlara zulmedenleri sevmemek, onları sevmeyenleri sevenleri de sevmemek anlamına gelen “teberra” (Gölpınarlı, 1997: 337) anlayışıdır. Teberra, Alevî-Bektaşî toplumunda Ebû Cehil, Ebû Süfyan, Muaviye, Mervan, Yezid ve soyuna lanet edilerek gösterilen bir nefret ve tiksinti hissi olarak karşımıza çıkar (Ulusoy, 1986: 215). “Siz agu kattınız Hasan aşına/Cefa eylediniz Hüseyin'in eşine/Bu teberra Muaviye'nin soyuna/Ezeldendir ezeldendir ezelden” (217/75) dörtlüğüyle de Hz. Ali'nin soyuna eziyet eden Muaviye, soyuna ve bu anlayışı devam ettirenlere karşı bu kin ve nefretin çok eskilere dayandığını belirtir.²⁰

Alevî-Bektaşî inancında toplu olarak yapılan ibadete, cem töreni, cem ayini, ayin-i cem, erkân, erkân yürütme, kurban gibi adlar verilir (Yalçın, 2007: 241). Dedeler tarafından yönetilen bu ayinlerde ibadet edilir, ikrar verilir, sorgulama yapılır, karar alınır, musahip edinilir, Alevî bilgi ve görgüsünün uygulamalı olarak eğitimi alınır, lokma paylaşılır ve kadın-erkek, yaşlı-genç, zengin-fakir, dede-talip bir arada ibadet ederek eşitlik ön plana çıkarılır (Merdanoğlu, 2014: 36-37). Birey, cem ibadetine katılarak toplumsal hesap vermeye hazır olduğunu belirtir. Bu yönü ile cem ibadeti hem dinsel hem de toplumsal anlam ve önem taşır (Merdanoğlu, 2014: 37). Cem ibadetleri, cemin amacına göre, İkrar Verme Cemi, Görgü Cemi, Musahip Cemi, Abdal Musa Cemi, Kerbela (Muharrem) Ayini, Koldan Kopan Cemi, Dardan İndirme Cemi, Düşkün Kaldırma Cemi gibi isimlerle anılır²¹ (Ulusoy, 1986: 260-262; Fiğlalı, 2006: 268-273; Merdanoğlu, 2014: 37-38).

Kul Himmet, cem ayinini ve bu ayinin yapıldığı mekânı niyaz ile kapıların açıldığı, laleli, sümbüllü bağların olduğu, bülbüllerin ötüşüp, gonca güllerin dağıtıldığı, pazarlarında gül alınıp gül satıldığı, doğruların en ince ayrıntısına kadar tartışıldığı, bireyin bir zerre kadar yaptığı iyilik ya da kötülüğün mutlaka karşılığını gördüğü, değerlendirildiği yine bu ortamları Cennet'e gireceklerin giyebileceği elbiseyi giymeyi hak edenlerin bulunduğu bir şehre benzeterek bunu, "Dün gece seyrimde bir şara vardım/Niyaz ile kapılar açılır/Laleli sümbüllü bağını gördüm/Bülbüller öter gonca güller dağılır//Pazarında gül alırlar satarlar/Koklaşuben canı cana katarlar/gerçekleri bir kıl ile yederler/Mü'minlere hülle donu biçilir" (255/108) dörtlükleriyle tasvir eder.

O, "Ali aşkınadır bu derd ü âhlar/Ali'dir sürülen demler, semahlar/Ey Ali çağırır sazlar, silahlar/Dillerde vird olan ezber Ali'dir" (253/107/), Anlar oturdular yâr yâre karşı/Ederler niyazı settara karşı/Nice yüz bin yıllar didare karşı/Baktılar, kaldılar hayran hû deyu" (274/125), "Sabah mescide giderken yolum meyhaneye düştü/Kadehler sundu lütfundan can ol cananeye düştü (339/169)//Bu hanede kabul oldu iradetler, ibadetler/Dualar müstecap oldu mü'minler şaneye düştü" (339/169) mısralarıyla âdeta bir cem ayinini tasvir eder.

2. Sonuç

Sonuç olarak Alevî-Bektaşî edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Kul Himmet, şiirlerinin büyük bir bölümünde Alevî-Bektaşî inancını tanımlamış, bu inanç sisteminin özelliklerini, temel taşlarını, değerlerini işlemiştir. O, mensubu bulunduğu Alevî-Bektaşî topluluğunu, güruh-ı naci, Hüseyinî olarak tanımlamış kimi zaman da bu topluluğu bir kervana bir katarla benzeterek bu yolun birlik-dirlik yolu olduğunu vurgulamıştır. Alevî-Bektaşî inancının temelini oluşturan ve şeriat, tarikat, hakikat ve marifet olarak ifade edilen dört kapı ve bunların kırk makamını şiirlerinde sıkça dile getirmiştir. Mürit olup bir rehberle bağlanmak, hizmet etmek, edep ve bunun içerisinde değerlendirilebilecek kimsenin ayıbını, kusurunu aramamak, gördüğünü örtüp görmediğini söylememek, gıybet etmemek ve yalan söylememek, sabırlı olmak, alçakgönüllü olmak, kibirlenmemek manasında türab olmak, kimseyi incitmemek, gönül yıkmamak, sır tutmak, küsmemek onun şiirlerinde sıkça işlenmiştir. Kul Himmet, sıralanan bu güzel vasıflara sahip, kendisinin de içinde bulunduğu Alevî-Bektaşî topluluğunu, bu özelliklerinden dolayı daha bu dünyadayken sıratı geçip Cennet'i garantilediğini belirtmiştir. Yine Kul Himmet'in şiirlerinde Hz. Ali sevgisinin ve Allah-Muhammet-Ali teslisinin ön plana çıktığı görülmektedir. Şiirlerinde Hz. Ali'yi çeşitli sıfatlarla niteleyen şair, onu tasavvufdaki vahdet-i vücud anlayışının merkezine oturtmuş, Hz. Muhammet ile birlikte onda da ilahî bir nur görmüştür. On iki imama olan sevgi ve bağlılığı çeşitli vesilelerle dile getiren Kul Himmet, Alevî-Bektaşî inancının esaslarından olan muhabbet anlayışı-

nı, musahip kardeşliğini, tevella ve teberrâ inancını da şiirlerinde dile getirmiş, cem ayını tasvirleri yapmıştır. Kısacası, Kul Himmet'in şiirleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde Alevî-Bektaşî felsefesinin esasları, ana hatları, Alevî-Bektaşî düşüncesi şiirlerinde açıkça görülmekte ve onun sanatının ve şiir dünyasının şekillenmesinde temel bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonnotlar

- ¹ Seyyid Nesimî, Yemini, Fuzûlî, Şah İsmail Hatayî, Virani, Pir Sultan Abdal ve Kul Himmet Alevî-Bektaşîlerce “Yedi ulu ozan” olarak kabul edilmektedir.
- ² İncelemede Selay Özcan'ın “Kul Himmet'in Şiir Dünyası, Şiirlerinde Gelenek, Etkileşim ve Eğitim” başlıklı yüksek lisans çalışmasında yer alan metinler esas alınmıştır.
- ³ Parantez içerisinde geçen ilk numara tezdeki sayfayı ikincisi ise şiir numarasını işaret etmektedir.
- ⁴ Kul Himmet'in şiirlerindeki Pir Sultan Abdal ve Hatayî etkisini gösteren örnek metinler için bkz. Özcan, 2011: 17-27; Yardımcı, 2013: 180-181.
- ⁵ Bu şiirlerdeki Kul Himmet etkisini gösteren örnek metinler için bkz. Özcan, 2011: 27-31; Yardımcı, 2013: 181-183.
- ⁶ “Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrıldılar, biri hariç diğerlerin hepsi cehenneme girer. Hristiyanlar yetmiş iki (72) fırkaya ayrıldılar, biri hariç diğerlerin hepsi cehenneme girer. Bu ümmet de yetmiş üç (73) fırkaya ayrılacak, biri hariç hepsi cehenneme girer.” (Ebu Davud, Sünnet, 1; Tirmizi, İman, 18; İbn Mace, Fiten, 17; Ahmed b. Hanbel, El Müsned, 2/332).
Diğer bir hadis rivayetinde ise şu ifadeler yer verilmiştir: “Ümmetim yetmiş iki fırkaya ayrılır, onlardan sadece biri kurtuluş ehlidir” diye buyurdu. Bunların kimler olduğu sorusuna, “Bunlar cemaatte olanlardır” buyurdu (Ahmed b. Hanbel, 3/145; Zevaid, 6/226). Diğer bir rivayette “Bunlar benim ve ashabımın üzerinde bulunduğu yolda olan kimselerdir.” manasındaki ifadeye yer verilmiştir.
Hişam b. Ammar, Velid b. Müslimden, o Ebu Amr'dan, o Katâde'den, o Enes b. Malik'ten (r.a) Peygamber'in (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. “İsrail oğulları 71 fırkaya ayrılmışlardır. Benim ümmetim ise 72 fırkaya ayrılacaklardır. Bunların biri hariç tamamı cehennemdedir. O da cemaattir (İbn Mace, Sünen, c.2, s.1322.).
- ⁷ Yetmiş üç fırkanın adları için bkz. Noyan, 2006: 141-142.
- ⁸ Hacı Bektaş-ı Veli Makâlât'ta “Âlemin kutbu buyurur ki; kul, Çalab Tanrı'ya kırk makamda irer, dost olur. Onı şerî'at içinde, onu tarikat içinde, onu ma'rifet içinde, onu hakikat içindedür.” (Yılmaz vd., 2010: 67-68) diyerek insanın ancak bu kapılardan ve bu kapıların içinde bulunan makamlardan geçerek Tanrı'ya ulaşabileceğini belirtir.
- ⁹ Ayrıca bkz. Aktürk ve Tuğrul, 2014: 214.
- ¹⁰ Alevî-Bektaşî geleneğindeki bu hususlarla ilgili olarak bkz. Erdem ve Demir, 2010: 443-445.
- ¹¹ Makâlât'ta “sabır” hususunda şöyle denilmektedir: “Allah teâlâ şöyle buyurmuştur: ‘Andolsun! Eğer şükrederseniz elbette size olan nimetimi arttırırım...’ [İbrâhîm, 14/7] Sabretmek sizden, hesapsız

sevap vermek Allah'tan. Allah teâlâ şöyle buyurmuştur: 'sabredenlere mükafatları elbette hesapsız olarak verilecektir.' [Zümer, 39/10]."

¹² İmâm-ı Müslim'in rivâyetine göre: "Evliliği takip eden günlerden birisinde Efendimiz Aleyhisselâm kızıyla, Hazreti Âli'yi ziyarete gitmişti. O gece de aksi gibi Hazreti Fâtıma ile Hazreti Ali bir meseleden dolayı münakaşa etmişlerdi. Efendimiz Aleyhisselâm eve geldiğinde içerde Hazreti Ali'yi göremeyince sordu kızına: Ali nerede ya Fâtıma? Hazreti Fâtıma cevap verdi: Aramızda bir tartışma geçmişti, bana darılıp gündüz uykusunu dışarıda uyumak için çıkıp gitti! Efendimiz Aleyhisselâm o sırada dışarıdan geçen Sehl bin Sad (r.a)'a sordu: Bakiver bakalım Âli nerelerde? O da kısa bir araştırmadan sonra gelip cevap verdi: Mescidde uyuyor ya Rasûlullah... Bunun üzerine Efendimiz Aleyhisselâm kalkıp doğruca mescide gitti: Hazreti Âli mescidde yanı üzerine yatmış uyuyordu. Gömleği üzerinden sıyrılmış, vücudu toza toprağa bulanmıştı.. Yanına çöken Efendimiz üzerindeki tozu toprağı eliyle silerken seslendi: Kalk ya Eba Turab!.. Kalk ya Eba Turab!.. Bundan sonra Hazreti Ali anlatırdı: Benim için o günden sonra (Ebu Turab) künyesinden daha hayırlı hiç bir isim bulunmadı. Ne zaman ki birisi beni bu isimle çağırırdı, benim içim ferahlar, büyük rahatlık duyardım." (Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 2409; Buhari, Sahih-i Buhari, 63/8; Müslim, Sahih-i Müslim, 1874/4).

¹³ Dede, Görgü Cemi'nde başları secdede olan taliplere şunları telkin eder: "Allah, eyvallah kapısında döktüğün varsa doldur. Ağlattığın varsa güldür. Yıkıtığın varsa kaldır. Doğru gez. Dost gönlünü incitme. Mürşide teslim-i rızâ ol. Yalan söyleme. Haram yeme. Zina etme. Elinle koymadığın şeyi alma. Gözünle görmediğin şeyi söyleme. Gelme gelem, dönme dönme. Gelenin malı, dönenin canı. Riya ile ibadet, şirk ile taat olmaz. Söylediğin meydanın, sakladı senin. Allah eyvallah." (Ulusoy, 1986: 267; Zelyut, 2011: 289).

¹⁴ Makâlâtta şöyle denilmektedir: "Gönül büyük bir şehirdir. Noksan sıfatlardan uzak olan Yüce Allah, arşa değin neyi yarattı ise o şehirde vardır ve o şehre sığar... Ve yine gönül, âlemin mutlak padişahı olan Tanrısının bakış yeridir. Gönül ile Allah arasında perde yoktur. Bu durumda şimdi mü'minlerin gönlü Kâ'be'ye benzer. Kâ'be'ye varanlar ayakları ile yürürler. Gönül isteyen yüzüstü sürünmesi gerekir. Onun için âşiklar, yüzlerini yere sürerler. Ve yine Kâ'be'de ihram giyerler. Hakkı batıldan ayırmak Kâ'be'de ihram giymeye benzer. Yoldan taşları temizlemek Batn-ı Arafat'ta taşla atmaya benzer. Geçmiş ömrümüz Safa'ya, kalan ömrümüz [Merve'ye] benzer. Pişman olmak, kalan ömrümüzü Hakk'a kullukla geçirmek Safa ile Merve arasında [gidip gelmeye] benzer. Af dileyerek yürümek Kâ'be'yi tavaf etmeye benzer." (Yılmaz vd., 2010: 85, 105). Alevî-Bektaşî inancında gönül, Tanrı'nın kavrama yoluyla belirdiği yer olarak ifade edilmekte ve bu nedenle de gönlün, Tanrı'nın evi olarak anıldığı belirtilmektedir. Yunus'un, Gönül Çalab'ın tahtı/Çalab gönüle baktı/ İki cihan bedbahtı/Kim gönül yıkar ise dörtlüğünde ve benzer pek çok dörtlüğünde bu gerçeği sık sık vurguladığı söylenmektedir. Yine bir hadise göre Tanrı'nın "Yere göğe sığmadım da kulumun gönlüne sığdım." dediği vurgulanmaktadır (Zelyut, 2011: 93). Zelyut'un ifadesinde geçen bu hadis-i kudsinin metni şöyledir: "Ben göklere ve yere sığmam fakat mü'min kulumun kalbine sığarım." (El Aclûni, Keşfü'l Hafâ, 2/165; İmâm-ı Gazâlî, İhyâ-u Ulûmiddîn, c. 3, s. 14).

¹⁵ "Bektaşî sırrı" kavramı ile ilgili bir yorum için bkz. Zelyut, 2015: 161-167.

¹⁶ Nûr-ı Muhammedî konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Demirci, Nûr-ı Muhammedî, Kitabevî, İstanbul 2008, s. 1-23.

- ¹⁷ On iki imamla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Toker, Hanedân-ı Ehl-i Beyt On İki İmam, Buhara Yay., İstanbul 2013.
- ¹⁸ Musahiplik ve Musahiplik Cemi ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Eröz, 1977: 110-115; Merdanoğlu, 2014: 49-50; Yalçın, 2007: 248.
- ¹⁹ Bu olay kaynaklarda şöyle rivayet edilmektedir: “İbn Abbas’tan (r.a) şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasulullah (s.a.v) ashabından ensar ile muhacirler arasından kardeşlik te’sis ettiği zaman Ali’yi hiç kimse ile kardeş yapmamıştı. Ali (r.a) kızgın olarak çıktı, bir derenin yanına kolunu yastık yaparak uzandı. Rüzgar üzerini toz toprak etmişti. Nebi (s.a.v) onu aradı, buldu. Ayağıyla dokunarak uyardı ve ona şöyle buyurdu: Kalk, sen Ebu türab demeye uygun olmuştun. Ben muhacirler ve ensarı kardeş yapıp seni kimse ile kardeş yapmadığım için kızdın mı? Ama sen benim yanımda, Harun’un (a.s) Musa’nın (a.s) yanında olduğu gibi olmaktan hoşnut olmaz mısın? Ancak benden sonra nebi yoktur. Kim seni severse güven ve iman konusunda korunur. Kim de sana kızarsa, cahiliye ölüm üzerine ölür ve İslam’dan işledikleri ile hesaba çekilir.” (Taberânî, Kebir, IX, 288; Evsat, VIII, 39; Heysemî, Mecmeu’z-zevâid, IX, 38).
- Başka bir rivayet de şöyledir: “Abdullah b. Abbas demiştir ki: Rasulullah (s.a.v) Ümmü Seleme’ye (r.a) şöyle buyurmuştur. “ Bu Ali b. Ebu Talip; onun eti benim etimdir, onun kanı benim kanımdır. Harun’un (a.s) Musa’nın (a.s) yanında yeri ne ise onun yeri benim yanımda aynıdır. Yalnızca benden sonra nebi gelmeyecektir.” (Taberânî, Kebir, XXII, 18; Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid, IX, 111).
- Tahran’da yayımlanmış Farsça bir kaynakta ise olay şöyle rivayet edilmektedir: “Peygamber Efendimiz buyurdular ki Ümhani’nın evine (Miraç’tan) döndüğüm zaman hâlâ geceydi. Ben eve girdiğimde Hz. Ali’de eve geldi ve ‘Miraç’ın kutlu olsun ya Resulullah’ dedi. Ben de şaşırarak ‘Benim Miraç’a gittiğimi nereden biliyorsun?’ dedim. Hz. Ali’de cevabında ‘Tüm yol boyu ben de seninle yol arkadaşları oldum.’ dedi. Ben de ‘Benimle arkadaş olduğun nelerle kanıtlayabilirsin?’ deyince Hz. Ali elini sarığına doğru götürdü ve saçının arasından benim Miraç’ta gördüğüm Cennet ağacının meyvesinin yaprağını gösterdi ve “Ya Resulullah, bu senin Miraç’ta gördüğün ağacın yaprağı değil mi?’ deyince, ‘Ya Ali senin etin benim etimden, senin kanın kanımdan, senin cismin benim cisiminden, ruhun benim ruhumdandır.’ dedim.” (Zekizâde, 1391: 378/983).
- ²⁰ Alevî-Bektaşî toplumundaki tevella ve teberrâ inancı ile ilgili açıklama ve yorumlar için ayrıca bkz. Ulusoy, 1986: 211-215.
- ²¹ Ayrıca bkz. Eröz, 1977: 96-145.

Kaynakça

- ALBAYRAK, N. (2002). Kul Himmet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. 26. s. 352.
- AKTÜRK, H. ve TUĞRUL, T. (2014). Alevî Bektaşî Kaynaklarında İnsan Yetiştirme Modeli. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 72, s. 211-225.
- ASLANOĞLU, İ. (1997). *Kul Himmet*. İstanbul: Ekin Yay.
- ATALAY, B. (1991). *Bektaşîlik ve Edebiyatı*. 2. Baskı. İstanbul: Ant Yay.
- BUHARİ. *Sahih-i Buhari*. 63/8.
- DEDEBABA, B. N. (2006). *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik*. c. VII, Ankara: Ardıç Yay.
- DEMİRCİ, M. (2008). *Nûr-ı Muhammedî*. İstanbul: Kitabevî.
- EBU DAVUD. *Sünnet*. c.1.

- EL-ACLÛNÎ. *Keşfü'l-Hafâ*. c. 2, s. 165.
- ERDEM, C. ve DEMİR T. (2010). Bektaşîlik Öğretisinde Terim ve Kavramlar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 55, s. 437-470.
- ERÖZ, M. (1977). *Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik*. İstanbul: Otağ Matbaacılık.
- EYUBOĞLU, İ. Z. (1991). *Alevî-Bektaşî Edebiyatı*. İstanbul: Der Yay.
- FIĞLALI, E. R. (2006). *Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yay.
- GÖLPINARLI, A. (1968). Halk Edebiyatımızda Zümre Edebiyatları. *Türk Dili*, XIX (207): 357-376.
- GÖLPINARLI, A. (1977). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- GÖLPINARLI, A. (1992). *Alevî-Bektaşî Nefesleri*. 2. Baskı. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- GÖLPINARLI, A. (1997). *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- GÖLPINARLI, A. (2013). *Kaygusuz Abdal, Hatayî, Kul Himmet*. İstanbul: Kapı Yay.
- GÜNAY, U. (1999). *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yay.
- HANBEL, A. *Zevaid*. c. 6, s. 226.
- HANBEL, A. *El Müsned*. c. II, s. 332; c. III, s. 145; c. XIX, s. 28, 135, 369, 462.
- HEYSEMÎ. *Mecmeu'z-Zevâid*. c. IX, s. 38, 111.
- IŞIK, C. (2011). Alevî Bektaşî Geleneğinde Muhabbet: Ruhsal Bir Bilgi Ortamı. *Milli Folklor*, 23 (89): 147-159.
- İBN-İ MACE. *Kitabu'l Fiten*. s.17.
- İBN-İ MACE. *Sünen*. c. 2, s. 1322.
- İMAM-I GAZÂLÎ. *İhyâ-u Ulûmiddîn*. c. 3, s. 14.
- KARAGÖZ, İ. (2010). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- KARAHAN, A. (1998). *Türk Kültürü ve Edebiyatı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- KORKMAZ, E. (2005). *Alevîlik ve Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- MERDANOĞLU, H. (2014). *Tarihi Gerçekler Işığında 100 Soruda Alevîlik*. Ankara: Tanyeri Kitap Yayıncılık Ltd. Şti.
- MÜSLİM. Fezâilü's-Sahâbe. Hadis No: 2409.
- MÜSLİM. *Sahih-i Müslim*. 1874/4.
- ÖZCAN, S. (2011). *Kul Himmet'in Şiir Dünyası, Şiirlerinde Gelenek, Etkileşim ve Eğitim*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniv. Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Programı. İzmir.
- ÖZKIRIMLI, A. (1993). *Alevîlik-Bektaşîlik*. 2. Baskı. İstanbul: Cem Yay.
- SAYGI, H. (2007). *Soru ve Cevaplarla Alevî-Bektaşî İnanç*. 2. Baskı. İstanbul: Cem Yay.
- TABERÂNÎ. *Kebir*. c. IX, s. 288; c. XXII, s.18.
- TABERÂNÎ. *Evsat*. c. VIII, s.38.
- TİRMİZÎ. İman. s.18.

- TOKER, A. (2013). *Hanedân-ı Ehl-i Beyt On İki İmam*. İstanbul: Buhara Yay.
- ULUSOY, A. C. (1986). *Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevî-Bektaşî Yolu*. Ankara: Akademi Matbaası.
- YALÇIN, A. (2007). *Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşî Alevîlik*. İstanbul: Derin Yay.
- YARDIMCI, M. (2014). *Yaşamları Sanatları ve Şiirlerinin Yorumlarıyla Âşıklarımız*. 2. Baskı. İzmir: Kanyılmaz Matbaacılık.
- YAVUZ, Y. Ş. (1992). Bezm-i Elest. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. c. 6, s. 106-108.
- YAZIR, E. M. H. (2000). *Kur'an-ı Kerim ve Meâli*. Yay. Haz. Ali ARSLAN, Cengiz YAĞCI. Hikmet Neşriyat.
- YILMAZ, A., AKKUŞ, M. ve ÖZTÜRK, A. (2010). *Makâlât*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- ZEKİZÂDE, A. R. (1391). *Mirac-ı Peygamber ve Ona Duyulan Şüphelere Verilen Cevaplar*. Tahran. s. 378, Hadis No: 983.
- ZELYUT, R. (2011). *Anadolu Alevîliğinin Kültürel Kökeni Türk Alevîliği*. Ankara: Kripto Yay.
- ZELYUT, R. (2015). *Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli*. 2. Baskı. Ankara: Kripto Yay.

